Jafarov N.M.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2023.72.99-107
UDC: 341

Features of the international legal regulation of free trade zones within the framework of the World Trade Organization

Abstract: The international regulation of free zones is mainly based on the International Convention "On the Simplification and Harmonization of Customs Procedures" (as amended) and the legal documents of the World Trade Organization (WTO). In the amended version, the Kyoto Convention treats free zones as territories with some "extraterritorial" elements, but such an approach to free zones is not found in WTO legal documents. From this point of view, as one of the two main mechanisms of international legal regulation of free zones, it is of particular importance to examine the issue of regulation of these zones within the framework of the World Trade Organization (WTO).

Key words: free trade zone; Kyoto Convention; international economic law; World Trade Organization; subsidy.

References

1. Law of the Republic of Azerbaijan on Accession to the Protocol on Amendments to the International Convention “On Simplification and Harmonization of Customs Procedures” and to the International Convention “On Simplification and Harmonization of Customs Procedures” (as amended). Available at: https://e-qanun.az/framework/2620 (in Azerbaijani).
2. Daly, Michael (2006), ‘ WTO Rules on Direct Taxation’, The World Economy, 29(5): 527–557.
3. Engman, Michael, Osamu Onodera, and Enrico Pinali (2007), ‘ Export Processing Zones: Past andFuture Role in Trade and Development’, OECD Trade Policy Working Paper No. 53, TD/TC/ WP(2006)39/FINAL (23 May 2007).
4. GATT (1970), Report of the Working Party on Border Tax Adjustments, adopted 2 December 1970, L/3464.
5. GATT Analytical Index (1995), Guide to GATT Law and Practice, 6th edn, 2, Geneva.
6. GATT Secretariat (1994a), ‘ Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 264–314.
7. GATT Secretariat (1994b), ‘ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 365–403.
8. GATT Secretariat (1994c), ‘ Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 163–167.

♦ **Jafarov Nijat Marif oglu** – doctoral student on specialty of “International law, Human Rights” of the “Private International Private Law” department of the Baku State University (Azerbaijan). E-mail: nijat.jafarov@yahoo.com

9. Williams, Peter John (2008), A Handbook on Accession to the WTO, Cambridge: Cambridge University Press.

10. Wolfrum, Ru¨ diger (2008), in Peter-Tobias, Stoll and Michael, Koebele (eds.), WTO – Trade Remedies, Leiden–Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

11. WTO (2000a), ‘ Technical Note on the Accession Process, Note by the Secretariat, Revision’, WT/ACC/7/ Rev.2 (1 November 2000).

12. WTO (2000b), Canada – Certain Measures Aff ecting the Automotive Industry (Canada–Autos), WT/ DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, Appellate Body Report, adopted 19 June 2000.

13. WTO (2000c), United States – Tax Treatment for ‘ Foreign Sales Corporations ’, WT/DS108/AB/R, Appellate Body Report, adopted 20 March 2000.

14. WTO (2007a), ‘Trade Policy Review, Report by the Secretariat, Kyrgyz Republic, Revision’, WT/TPR/S/ 170/Rev.1 (12 January 2007).

Cəfərov N.M.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2023.72.99-107
UOT: 341

Ümumdünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsindəazad ticarət zonalarının beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin xüsusiyyətləri

Xülasə: Azad zonaların beynəlxalq tənzimlənməsi əsasən "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyaya (dəyişdirilmiş redaksiyada) və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (bundan sonra ÜTT) hüquqi sənədlərinə əsaslanır. Dəyişdirilmiş redaksiyada Kyoto Konvensiyası azad zonalara bəzi “xarici (ekstraterritorial)” elementləri olan ərazi kimi yanaşdığı halda ÜTT hüquqi sənədlərində isə azad zonalara belə yanaşmaya rast gəlinmir. Bu baxımdan azad zonaların beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsinin iki əsas mexanizmindən biri kimi bu zonaların Ümumdünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsində tənzimlənməsi məsələsinin araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər:azad ticarət zonası; Kioto Konvensiyası; beynəlxalq iqtisadi hüquq; Ümumdünya Ticarət Təşkilatı; subsidiya.

Mövcud hesablamalara görə, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) üzvlərinin böyük əksəriyyətində azad zonalar fəaliyyət göstərməkdədir ki, bu da öz növbəsində bu zonaların ÜTT hüquqi rejiminə uyğunluq məsələsinin vacibliyini gündəmə gətirir. ÜTT-nin hüquqi qaydaları çoxtərəfli ticarət sazişləri və ona əlavə edilmiş bir sıra razılaşmalar ilə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması haqqında Marrakeş Sazişində (bundan sonra “ÜTT Sazişi”) öz əksini tapmışdır. Azad zonalar ÜTT sazişlərinin birbaşa tənzimləmə predmetinə aid deyil. Bununla belə, xüsusi hazırlanmış müddəaların olmaması ÜTT üzvlərinin azad zonalarının qlobal ticarət qaydalarından immunitetə malik olması mənasına gəlməməlidir. ÜTT Sazişinin II:2-ci maddəsində qeyd edilir ki, əlavə edilmiş çoxtərəfli ticarət sazişləri və hüquqi sənədlər “bütün Üzvlər üçün

♦**Cəfərov Nicat Marif oğlu** - Bakı Dövlət Universitetinin “Beynəlxalq xüsusi hüquq” kafedrasının “Beynəlxalq hüquq, İnsan hüquqları” ixtisası üzrə doktorantı (Azərbaycan). E-mail: nijat.jafarov@yahoo.com

məcburidir”. ÜTT qaydaları, prinsipcə, başqa qayda nəzərdə tutulmadığı təqdirdə, azad zonalar da daxil olmaqla, üzv dövlətlərin bütün ərazisinəşamil edilir. ÜTT Sazişinin XII:1 maddəsi hər hansı bir dövlətin və ya müvafiq ayrıca gömrük ərazisinin “onunla ÜTT arasında razılaşdırılacaq şərtlərlə” ÜTT-yə daxil olmasını nəzərdə tutur. Beləliklə, əgər ərizəçi dövlət öz ərazisinin bəzi hissələrini ÜTT-nin tənzimləmə sahəsindən kənarda saxlamaq istəyərsə, o, belə bir istisna bəndini ÜTT üzvləri ilə müzakirə edə bilər[5, s.917-923]. Bundan başqa, ÜTT Sazişinin XVI:4-cü maddəsi hər bir üzvdən öz qanunlarının, qaydalarının və inzibati prosedur qaydalarının əlavə edilmiş Sazişlərdə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərə uyğunluğunu təmin etməyi tələb edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yeni qoşulmuş dövlətlər öz ərazilərinin tərkib hissəsi kimi azad zonaların ÜTT öhdəliklərinin tam spektrinə tabe olduğunu açıq şəkildə qəbul etməyə meyllidirlər[11, s.120-122].Buna görə də, azad zonalarda hüquqi rejim ÜTT tələblərinə uyğun olmalıdır.

ÜTT hüququnun əhatə dairəsi çox geniş olduğundan, biz yalnız ÜTT-də azad zona siyasətinin müzakirəsində ən çox istinad edilən qaydalara diqqət yetirəcəyik. ÜTT-ə qoşulma sənədləri bir qayda olaraq azad zonaların riayət etmələri tələb olunan dörd qaydalar toplusunu müəyyən edir: (1) ayrı-seçkiliyin olmaması, (2) subsidiya, (3) ticarətlə bağlı investisiya tədbirləri (TRIMs) və (4) ticarətlə əlaqəli əqli mülkiyyət hüquqları (TRIPS). Bundan əlavə, azad zonaların məlumatlandırılması bəzən şübhə altına alındığından, azad zonaların ÜTT-nin məlumatlandırma tələbinə daxil olub-olmadığını araşdırmaq lazımdır.

ÜTT müzakirələrinin əksəriyyəti azad zonalara deyil, orada təklif olunan müxtəlif təşviqlərə aid olduğundan, bəzi ümumi istifadə olunan təşviqləri sadalamaq lazımdır:

● Təkmilləşdirilmiş fiziki infrastruktur, məsələn, nəqliyyat və logistik şəbəkələrə, telekommunikasiya şəbəkələrinə və kommunal xidmətlərə, yaşayış sahələrinə və xidmət müəssisələrinə çatımlılığın genişləndirilməsi;

● “Bir pəncərə” dövlət xidmətləri, sürətli gömrük xidmətləri və sadələşdirilmiş lisenziyalaşdırma prosedurları və s. kimi asanlaşdırılmış inzibati xidmətlər.

● Fiskal təşviqlər, məsələn:

– malların istehsalı və xidmətlərin göstərilməsi zamanı istifadə olunan xammal, aralıq materialları və əsas vəsaitlər üzrə idxal rüsumlarından və gömrük rüsumlarından azadolmalar;

– ixrac edilən məhsul və ya xidmətlərə, habelə ölkə daxilində alınmış və istehsalda istifadə edilən bütün mal və xidmətlərə görə satış vergisinin ödənilməsindən azadolmalar;

–şirkətlərin ixrac göstəriciləri və ya ümumi istehsalda ixracın payı ilə əlaqəli olan vergi tətilləri, güzəştlər və ya korporativ gəlir və ya mənfəət üzrə azaldılmış vergi dərəcələri;

– dolayı subsidiyalar (məsələn, təhsil və təlim üçün xüsusi qrantlar) və birbaşa subsidiyalar (məsələn, bazar qiymətlərindən aşağı su və elektrik enerjisi təchizatı).

● Yumşaldılmış hüquqi və tənzimləyici tələblər,məsələn, əcnəbi işçi qüvvəsi, ətraf mühit, xarici valyuta və torpağın icarəsi və ya alınması ilə bağlı.

● İxracın təşviqi xidmətləri, o cümlədən biznes məsləhət xidmətləri, satış və marketinq dəstəyi, maliyyə və ixrac krediti xidmətləri[3, s.23].

Bildiriş:Hər bir ÜTT üzvü dövlət öz ticarət tədbirlərini dərc etməyə və bildirməyəborcludur. Ümumi məlumatlandırma öhdəliyi Çoxtərəfli Ticarət Danışıqlarının Uruqvay Raundunun Nəticələrini Əks etdirən Yekun Aktına (GATT Katibliyi, 1994d) əlavə edilən Bildiriş Prosedurları üzrə Qərarında (GATT Katibliyi, 1994h) təsbit edilmişdir. Sözügedən Qərarda azad zonalar da daxil olmaqla bildiriş verilməli olan tədbirlərin indikativ siyahısı verilir. Qərarın I bölməsində qeyd edilir

ki, milli ticarət tədbirlərinin tətbiqi və ya dəyişdirilməsi Bildiriş, Konsultasiya, Mübahisələrin Həlli və Nəzarət üzrə Anlaşmanın (GATT, 1979) bildiriş tələblərinə tabedir.

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi:Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipləri – ən əlverişli dövlət (MFN) rejimi və milli rejim – Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişdə (GATT Katibliyi, 1994e), Xidmətlərin Ticarəti üzrə Baş Sazişdə (GATS) (GATT Katibliyi, 1994f) və TRIPS Sazişində (GATT Katibliyi, 1994b)təsbit edilmişdir. Bu müqavilələrin hər birində ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə dair müddəalar fərqli şəkildə ifadə olunsa da, mahiyyət faktiki olaraq eynidir. Malların ticarətinə gəldikdə, MFN prinsipi ÜTT-nin bütün üzvlərindən idxal edilən məhsullara bərabər münasibət göstərilməsini tələb edir. Milli rejim idxal mallarına qarşı yerli malların xeyrinə ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Xidmətlər sektorunda və TRIPS-də ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi müvafiq olaraq xidmətlər/xidmət təchizatçıları və ÜTT üzvlərinin vətəndaşları ilə bağlı tətbiq edilir.

Azad zonalara gəldikdə, biz sözügedən prinsiplərin həm "üfüqi", həm də "paralel" tətbiqini nəzərdən keçirəcəyik. Bir çox azad zonaların investorlara geniş spektrli eksklüziv təşviqlər təklif etdiyini nəzərə alsaq, belə zonaların daxilində və xaricində hüquqi rejim fərqli ola bilər. Beləliklə, bu üstünlüklərin ÜTT üzvünün ərazisinin qalan hissəsinə şamil edilib-edilməməsi sualı meydana çıxır.

Müsbət cavab verən və bununla da üfüqi tətbiq konsepsiyasını dəstəkləyənlər üçün əsas sübut yuxarıda göstərilən hallarda ÜTT qanunvericiliyinin, prinsipcə, ayrı-seçkiliyə yol verməmək qaydalarını vahid gömrük ərazisi üzərində bölməməsi faktı ola bilər. Bu, digər məsələlərlə yanaşı, ÜTT hüquq sisteminin əvəzedilməz hissəsi olan üzvlük sənədlərindən də aydın görünür. Daha konkret desək, bir sıra üzvlər ÜTT razılaşmalarının və protokol öhdəliklərinin onların ərazilərində, o cümlədən azad zonalarda vahid şəkildə tətbiq ediləcəyini və qeyri-bərabər tətbiq halları üçün daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcud olacağını təsdiqləyiblər[9, s.68-69].Vahidlik şərtinin əsas məqsədi ÜTT qaydalarına, o cümlədən ən əlverişli dövlət rejimi və milli rejimə ardıcıl şəkildə, milli idarəetmənin bütün səviyyələrində və üzvlərin ərazisinin bütün hissələrində əməl olunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Üfüqi tətbiq ideyasının tərəfdarları,həmçinin, iddia edirlər ki, azad zonalardan istifadə vasitəsilə ayrı-seçkiliyə yol verməmək kimi mühüm sütunun parçalanması qaydalara əsaslanan dünya ticarət sistemini təhlükə altına salacaq və qaçınılmaz yayınma təcrübələrinə gətirib çıxaracaq. Digər tərəfdən, opponentlər ÜTT-də qeyri-üfüqi təşviqlərdən heç birinə etiraz edilmədiyinəgörə əksər üzvlərin (hamısı olmasa da) azad zonaya aid üstünlüklərin müstəsna xarakterini üstüörtülü şəkildə etiraf etmələrini və onlara göz yummalarını iddia edirlər. Bunun əvəzinə, onlar ayrı-seçkiliyin "paralel" tətbiqini dəstəkləyirlər ki, bunun nəticəsində müvafiq hökumət zona daxilində və xaricində bərabər rəftar təmin etsin. Beləliklə, paralel tətbiq konsepsiyası aşağıda müzakirə olunduğu kimi daxili və xarici komponentlərə malik olacaqdır.

Daxili komponentə gəldikdə, azad zona təşviqləri zonada uyğunluq meyarlarına cavab verən bütün müəssisələrə bərabər şəkildə fayda verməlidir. Rüsumların və ya dolayı vergilərin mənşəyə görə azad edilməsi və ya azaldılması GATT-ın I və III:2 Maddələrini pozur, halbuki müəssisələrin milli mənsubiyyətinə əsaslanan ayrı-seçkilik yaradan birbaşa vergilər GATT III:4 və ya GATS II (ən əlverişli dövlət) və XVII (milli rejim) Maddələrinə əsasən etiraz edilə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox hallarda xarici investorlar azad zonalarda yerli mülkiyyətli tam mülkiyyətli müəssisə və ya birgə müəssisə kimi iştirak edirlər. Beləliklə, yerli hüquqi şəxslər hesab edilən azad zona müəssisələrinə qarşı ayrı-seçkilik minimuma endirilir. Bununla belə, azad zonaya giriş və ya oradakı üstünlüklər yalnız konkret ölkələrin investorları ilə məhdudlaşırsa və ya investorun

vətəndaşlığına əsaslanan diferensial şərtlərə tabedirsə, “daha az üstünlük verilən” ölkələr bu məhdudiyyətlərin ÜTT-yə uyğunluğunu şübhə altına ala bilər.

Xarici komponentə gəlincə, azad zona məhsulları həmin ölkənin daxili bazarına çıxarılarsa, onların güzəştli olduğu adi və/və ya qeyri-adi fiskal tədbirlər – rüsumlar, vergilər, digər ödənişlər və s. – tətbiq ediləcək. Başqa sözlə, müvafiq məhsul daxili istifadə üçün çıxarıldıqdan sonra azad zona təşviqləri öz faydalı təsirini itirir. Maraqlıdır ki, ayrı-seçkiliyin belə paralel tətbiqi yalnız digər ÜTT üzvlərini deyil, həm də ev sahibi ölkənin özünü də maraqlandırır. Həqiqətən də, azad zonalarda istehsal olunan mallar heç bir rüsum və vergi ödənilmədən daxili istifadəyə verilərsə, yerli sənayeyə zərər verə bilər. Beləliklə, xarici komponent autsayderlərin – həm xarici, həm də yerli iqtisadi operatorların öz bizneslərini zonadan kənarda aparan maraqlarını qoruyan mühüm “sığorta kartı”dır. Eyni zamanda, xarici komponentlə bağlı sadəcə normativ tələb həmişə kifayət etməyəcəkdir. Məsələn, ÜTT Katibliyinin Qırğızıstan üzrə Ticarət Siyasətinin İcmalı hesabatında (ÜTT, 2007a) həmin ölkənin səlahiyyətli orqanları tərəfindən təsdiqlənmiş faktı əks etdirir ki, Qırğızıstan qanunvericiliyində bu tələbin olmasına baxmayaraq, həmin ölkədəki bəzi azad zonalar vergidən yayınma üçün “qara” dəliklərə çevrilib. Xüsusilə, hesabatda 'idxal olunan yanacağın azad zonalar vasitəsilə, aksiz vergisi ödənilmədən yaxşı əlaqələri olan ticarət qrupu tərəfindən ölkədaxili satılması' halları aşkarlandığı qeyd olunub[14, s.68-69].Bu misallar açıq şəkildə göstərir ki, ÜTT öhdəliklərinin daxili səviyyədə düzgün icrası (icraya əlavə olaraq) üzv ölkələr üçün ikinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb etmir.

Üfüqi tətbiqi dəstəkləyən arqumentlərin tamamilə əsassız ola bilməyəcəyini etiraf etsək də, aydındır ki, buradakı bütün təşviqlər ÜTT üzvünün ərazisinin qalan hissəsinə şamil edilərsə, azad zonalar müstəsna ərazi olmaq kimi əsas xüsusiyyətlərindən məhrum olacaqlar. Bəzi təşviqlər, məsələn, rüsumdan azad olmalar ölkə daxilində mükəmməl şəkildə tətbiq oluna bilər, lakin digərləri cəlbedici investisiya və istehsal sahələri yaratmaq üçün yalnız azad zonalarla məhdudlaşdırılacaqdır. Çox güman ki, buna görə də ÜTT qanunvericiliyinin azad zonaların “eksterritoriallığını” tanımamasına baxmayaraq üfüqi tətbiq bu günə qədər real məsələyə çevrilməyib. Baxmayaraq ki, bu yanaşmadövlətləri öz azad zonalarında yalnız təsərrüfat subyektlərinin xeyrinə olan görünməmiş üstünlüklərdən istifadə etməyə təşviq edə bilər, lakin onlar mənfi təsirə məruz qalmış ÜTT üzvlərinin, xüsusən də şirkətləri zonadan kənarda fəaliyyət göstərənlərin - qeyri-üfüqi təşviqlərdən şikayət edə biləcəyini istisna etməməlidirlər. Kənar şəxslərin problemləri riskini azaltmaq üçün ev sahibi hökumətlər ən azı ən əlverişli dövlət və milli rejimlərin paralel tətbiqinə zəmanət verməlidir, bütün uyğun şirkətlərə öz azad zonalarına ədalətli çıxışı təmin etməli və öz bazarlarına daxil olmuş azad zona məhsulları üçün stimulları ləğv etməlidirlər. Müəyyən mənada paralel tətbiq konsepsiyası azad zonaların müstəsnalığını təmin edərdi, baxmayaraq ki, o, hökumətləri ayrı-seçkiliyə yol verməməkdən başqa, ÜTT öhdəliklərindən (məsələn, ixrac subsidiyalarının qadağan edilməsi) səmərəli şəkildə azad etməzdi.

Nəhayət, qeyd etmək lazımdır ki, ÜTT-nin presedent hüququ de-yure və de-fakto ayrı-seçkiliyi pisləyib[12, s.78].De-yure ayrı-seçkilik qanun, qayda və ya digər tələbin, məsələn, bir üzvdən və ya bir qrup üzvdən gələn mallara açıq şəkildə üstünlük verildiyi və ya yerli və xarici mallar arasında açıq ayrı-seçkilik olduğu təqdirdə baş verir. De-fakto və ya gizli ayrı-seçkilik halında qanun mənşəyə görə belə fərq qoymur, lakin bu qanunun praktikada tətbiqi faktiki ayrı-seçkiliyə gətirib çıxarır.

Subsidiya*:* Hökumətlər tərəfindən yerli istehsalçılara verilən subsidiyalar ədalətli ticarəti pozan təsirə malik ola bilər və buna görə də ÜTT qaydaları ilə tənzimlənir. SCM Sazişi subsidiyalar

və subsidiyaya qarşı tədbirlərin tənzimlənməsini həyata keçirir. SCM Sazişinin 1.1-ci maddəsinə əsasən, subsidiya iki elementə malikdir: (1) hökumət və ya digər dövlət orqanı tərəfindən maliyyə töhfəsi (pul vəsaitlərinin, vergi kreditlərinin, malların və ya xidmətlərin ümumi infrastrukturdan başqa birbaşa transferi və s.) və (2) bununla əldə edilmiş fayda. Müvafiq olaraq, bu elementlərdən hər hansı birinin istisna edildiyi hökumət tədbiri "subsidiya" kimi təsnif edilmir.

SCM Sazişi nə maliyyə töhfəsi, nə də əlaqəli faydası olmayan maliyyə töhfəsi olmayan tədbirlərə birbaşa istinad edir. Birincisi, ümumi infrastruktur "maliyyə töhfəsi" sayılmır[6, s.264]."Ümumi infrastruktur" termini, SCM Sazişində müəyyən edilməmiş olsa da, layihəni hazırlayanlar tərəfindən milli dəmir yolları, magistral yollar, limanlar, telekommunikasiya xətləri və s. kimi başa düşülürdü[10, s.439].Azad zonaların əksəriyyəti bu zonalarda istehsal olunan məhsulların daşınmasını və ixracını asanlaşdırmaq üçün hava və dəniz limanları, dəmir yolları və ya avtomobil yollarının yaxınlığında yerləşir. Bu infrastruktur obyektlərinə giriş adətən yalnız azad zonalarla məhdudlaşmadığından, bu ərzailərdə infrastruktur təmin edilməsi subsidiya kimi qiymətləndirilə bilməz. Digər tərəfdən, azad zonaya daxil olan müəssisələrin torpaq, elektrik enerjisi, su və digər kommunal xidmətlərlə bazar qiymətlərindən aşağı qiymətlərlə təmin edilməsi çox güman ki, "ümumi infrastruktur" anlayışına uyğun gəlməyəcək və subsidiya hesab ediləcəkdir. İkincisi, SCM Sazişinin 14-cü Maddəsi maliyyə töhfəsinin fayda verdiyi halları sadalayır. Əsasən, qeyri-kommersiya şərtləri ilə verilən dövlət kreditləri, kredit zəmanətləri və digər spesifik maliyyə töhfələri güzəştli imtiyazlar hesab edilir. Əksinə, hər hansı müəyyən edilmiş tədbir, o cümlədən azad zonada real bazar mülahizələrinə əsaslanan tədbir maliyyə töhfəsisayılmır və nəticədə subsidiya hesab edilmir.

Rüsumların azaldılması sxemləri ümumiyyətlə subsidiya hesab edilmir, ona görə də onlardan azad zonalarda üzvlər tərəfindən istifadə oluna bilər. Xüsusilə, SCM Sazişinin 1-ci qeydində deyilir:

"GATT 1994 Sazişinin XVI Maddəsinin müddəalarına (XVI Maddəyə Qeyd) və bu Sazişin I-III Əlavələrinin müddəalarına uyğun olaraq, ixrac edilən məhsulun daxili istehlak üçün nəzərdə tutulduğu zaman oxşar məhsulun çəkdiyi rüsumlardan və ya vergilərdən azad edilməsi, yaxud bu cür rüsumların və ya vergilərin hesablanmış məbləğdən artıq olmayan məbləğdə güzəştə getməsi subsidiya hesab edilmir".

Yuxarıdakı hissədəki "rüsum" termini məhsula tətbiq edilən gömrük rüsumlarına aiddir. 'Rüsum' sözü kimi, 'vergi' sözü də yalnız məhsullarla əlaqələndirilir. Bu o deməkdir ki, bu müddəanın əhatə etdiyi yalnız dolayı vergilərdir[13, s.920].Dolayı vergilərə "satış, aksiz, dövriyyə, əlavə dəyər, françayzinq, möhür, transfer, inventar və avadanlıq vergiləri, sərhəd vergiləri və birbaşa vergilərdən başqa bütün vergilər daxildir.Birbaşa vergilər isə 'əmək haqqı, mənfəət, faizlər, icarə haqları, royaltilər və bütün digər gəlir formaları üzrə vergilər və daşınmaz əmlakın mülkiyyətindən alınan vergilər' aiddir[2, s.527].SCM Sazişinin 1-ci qeydində dolayı vergilərin xeyrinə fərqli rəftar aşağıdakı kimi izah edilə bilər:

"Dolayı vergilər öz təbiətinə görə daxili istehlaka əsaslanır və buna görə də təyinat prinsipinə əsasən istehlak ölkəsində tutulur, birbaşa vergilər isə - hətta qismən qiymətlərdə əks olunduğunu fərz etsək belə - sahibkarların mənfəəti və ya şəxsi gəliri hesabına ödənilir"[4, s.919].

Digər vacib məqam ondan ibarətdir ki, 1-ci qeyd ixrac olunan məhsullara aiddir. Beləliklə, əgər məhsul yalnız daxili istifadə üçün idxal edilirsə, ona tətbiq edilən maliyyə güzəştləri 1-ci qeyddəki istisnadan faydalana bilməz. Qeyd 1-in əsas benefisiarları ixrac üçün yeni məhsulun istehsalında istifadə olunan idxal və ya yerli materiallardır. Buna görə də, əsas vəsaitlərə (məs.

avadanlıqlara) verilən gömrük və ya vergi güzəştləri SCM Sazişinin mənasında subsidiya və ya ixrac tələbi olduqda ixrac subsidiyası kimi qəbul edilə bilər.

Ticarətlə Əlaqəli İnvestisiya Tədbirləri Müqaviləsi:ÜTT qaydaları yerli məzmun tələbləri, ticarət balansı tələbləri, valyuta məhdudiyyətləri və ya ixrac məhdudiyyətləri kimi GATT-ın III Maddəsini (milli rejim) və ya XI Maddəsini (kəmiyyət məhdudiyyətlərinin ümumi qadağan edilməsi)[8, s.163] pozan ticarətlə əlaqəli investisiya tədbirlərini (bundan sonra "TRIMs") qadağan edir. Çünki milli orqanlar azad zonalara əsasən investisiyaları cəlb etmək məqsədi ilə məhdudlaşdırıcı tədbirləri asanlaşdırmağa və ya tətbiq etməməyə meyllidirlər. Məsələn, sərt valyuta siyasəti aparan hökumət azad zonada olan şirkətlər üçün valyuta məhdudiyyətlərini aradan qaldıra bilər.

TRIMs Sazişinin S və D müddəaları məlumatlandırılmış qeyri-qanuni tədbirlərin ləğvi üçün uzadıla bilən keçid dövrlərini müəyyən edir: az inkişaf etmiş ölkələr və inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün müvafiq olaraq yeddi və beş il[8, s.164].Subsidiya vəziyyətindən fərqli olaraq, TRIMs Sazişinin S&D müddəalarından azad zonalar kontekstində geniş istifadə olunmadığı görünür. Ehtimal edilən səbəb odur ki, bir çox ölkə keçid dövrlərinin tətbiq oluna bildiyi öz uyğun olmayan azad zona tədbirlərini bildirməmişdir. Bu, ÜTT üzvlərinin azad zonalarda qadağan olunmuş ticarətlə əlaqəli investisiya tədbirlərindən istifadə etməkdən çəkindiklərini və ya onları ÜTT-yə bildirməkdən çəkindiyini göstərə bilər. Yeni qoşulmuş ölkələrə isə, adətən, qoşulma tarixinə qədər bu tədbirlərin ÜTT qaydalarına uyğunlaşdırılacağına zəmanət verirlər.

Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Ticarət Aspektləri üzrə Saziş:TRIPS Sazişi beynəlxalq ticarət kontekstində əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması üçün hüquqi baza təmin edir. Qeyd edək ki, saziş beş geniş məsələni əhatə edir: (1) ticarət sisteminin və digər əqli mülkiyyət müqavilələrinin əsas prinsiplərinin tətbiqi, (2) əqli mülkiyyət hüquqlarının adekvat müdafiəsi, (3) üzv dövlətlərin ərazisində bu hüquqların həyata keçirilməsi, (4)) ÜTT üzvləri arasında mübahisələrin həlli və (5) xüsusi keçid razılaşmaları[7, s.365].

İndiyədək TRIPS və azad zonalarla bağlı heç bir ciddi iddia irəli sürülməyib, baxmayaraq ki, yeni üzvlər, adətən, bu mövzuda vədlər verirdilər. Azad zona ölkə ərazisinin bir hissəsi olduğundan, müvafiq ölkə azad zonalarında TRIPS öhdəliklərinə əməl etməli və tam şəkildə icra etməlidir. Xüsusilə, gömrük orqanlarıazad zonalardan saxta və ya pirat malların üzv ölkələrin daxili bazarına asanlıqla daxil olduğu ərazi kimi istifadə etmək cəhdinin qarşısını almalıdır.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyadan (dəyişdirilmiş redaksiyada)fərqli olaraq, gömrük məsələlərindən kənara çıxan ÜTT sazişləri azad zonalar üçün daha sərt və əhatəli qaydaları ehtiva edir və qeyd-şərt üçün faktiki olaraq yer qalmır. Bu o mənada təfsir edilməlidir ki, ÜTT azad zonalara qaydaların tam şəkildə həyata keçirilə bildiyi və icra oluna bildiyi üzv ərazisinin bir hissəsi kimi yanaşır.

Biblioqrafiya

1. "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyanın dəyişdirilməsi haqqında Protokola və "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyaya (dəyişdirilmiş redaksiyada) qoşulmaq barəsində Azərbaycan Respublikasının Qanunu. [Elektron resurs]. URL: https://e-qanun.az/framework/2620

2. Daly, Michael (2006), ‘ WTO Rules on Direct Taxation’, The World Economy, 29(5): 527–557.

3. Engman Michael, Osamu Onodera, and Enrico Pinali (2007), ‘ Export Processing Zones: Past andFuture Role in Trade and Development’, OECD Trade Policy Working Paper No. 53, TD/TC/ WP(2006)39/FINAL (23 May 2007).

4. GATT (1970), Report of the Working Party on Border Tax Adjustments, adopted 2 December 1970, L/3464.

5. GATT Analytical Index (1995), Guide to GATT Law and Practice, 6th edn, 2, Geneva.

6. GATT Secretariat (1994a), ‘ Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 264–314.

7. GATT Secretariat (1994b), ‘ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 365–403.

8. GATT Secretariat (1994c), ‘ Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 163–167.

9. Williams Peter John (2008), A Handbook on Accession to the WTO, Cambridge: Cambridge University Press.

10. Wolfrum Rudiger (2008), in Peter-Tobias, Stoll and Michael, Koebele (eds.), WTO – Trade Remedies, Leiden–Boston: Martinus Nijho Publishers.

11. WTO (2000a), ‘ Technical Note on the Accession Process, Note by the Secretariat, Revision’, WT/ACC/7/ Rev.2 (1 November 2000).

12. WTO (2000b), Canada – Certain Measures Aff ecting the Automotive Industry (Canada–Autos), WT/ DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, Appellate Body Report, adopted 19 June 2000.

13. WTO (2000c), United States – Tax Treatment for ‘ Foreign Sales Corporations ’, WT/DS108/AB/R, Appellate Body Report, adopted 20 March 2000.

14. WTO (2007a), ‘Trade Policy Review, Report by the Secretariat, Kyrgyz Republic, Revision’, WT/TPR/S/ 170/Rev.1 (12 January 2007).

Джафаров Н.М.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2023.72.99-107
УДК: 341

Особенности международно-правового регулирования зон свободной торговли в рамках Всемирной торговой организации

Аннотация: Международное регулирование свободных зон в основном основано на Международной конвенции «Об упрощении и гармонизации таможенных процедур» (с поправками) и правовых документах Всемирной торговой организации (ВТО). В измененной версии Киотской конвенции свободные зоны рассматриваются как территории с некоторыми

♦**Джафаров Ниджат Мариф оглы** – докторант кафедры «Международное право, права человека» по специальности «Международное частное право», Бакинский государственный университет (Азербайджан). E-mail: nijat.jafarov@yahoo.com

«экстерриториальными» элементами, однако такой подход к свободным зонам не встречается в юридических документах ВТО. С этой точки зрения, как один из двух основных механизмов международно-правового регулирования свободных зон, особое значение приобретает рассмотрение вопроса регулирования этих зон в рамках Всемирной торговой организации (ВТО).

Ключевые слова: зона свободной торговли; Киотская конвенция; международное экономическое право; Всемирная торговая организация; субсидия.

Библиография

1. Закон Азербайджанской Республики о присоединении к Протоколу о внесении изменений в Международную конвенцию «Об упрощении и гармонизации таможенных процедур» и в Международную конвенцию «Об упрощении и гармонизации таможенных процедур» (с изменениями). [Электронный ресурс]. URL: https://e-qanun.az/framework/2620 (на азерб. яз.).

2. Daly, Michael (2006), ‘ WTO Rules on Direct Taxation’, The World Economy, 29(5): 527–557.

3. Engman, Michael, Osamu Onodera, and Enrico Pinali (2007), ‘ Export Processing Zones: Past andFuture Role in Trade and Development’, OECD Trade Policy Working Paper No. 53, TD/TC/ WP(2006)39/FINAL (23 May 2007).

4. GATT (1970), Report of the Working Party on Border Tax Adjustments, adopted 2 December 1970, L/3464.

5. GATT Analytical Index (1995), Guide to GATT Law and Practice, 6th edn, 2, Geneva.

6. GATT Secretariat (1994a), ‘ Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 264–314.

7. GATT Secretariat (1994b), ‘ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 365–403.

8. GATT Secretariat (1994c), ‘ Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs Agreement)’, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, Geneva, pp. 163–167.

9. Williams, Peter John (2008), A Handbook on Accession to the WTO, Cambridge: Cambridge University Press.

10. Wolfrum, Ru¨ diger (2008), in Peter-Tobias, Stoll and Michael, Koebele (eds.), WTO – Trade Remedies, Leiden–Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

11. WTO (2000a), ‘ Technical Note on the Accession Process, Note by the Secretariat, Revision’, WT/ACC/7/ Rev.2 (1 November 2000).

12. WTO (2000b), Canada – Certain Measures Aff ecting the Automotive Industry (Canada–Autos), WT/ DS139/AB/R, WT/DS142/AB/R, Appellate Body Report, adopted 19 June 2000.

13. WTO (2000c), United States – Tax Treatment for ‘ Foreign Sales Corporations ’, WT/DS108/AB/R, Appellate Body Report, adopted 20 March 2000.

14. WTO (2007a), ‘Trade Policy Review, Report by the Secretariat, Kyrgyz Republic, Revision’, WT/TPR/S/ 170/Rev.1 (12 January 2007).